

ՅՈՒՎՀԱՆՆԵՍ ՓԱՇԱ ՍԱԳԸԶԵԱՆԻ ԴԱՄԱԿՆԵՐԸ

(Շաբ. եւ վերջ)

Փոլիս, 15 Ապրիլ 1891

Իմ սիրելի որդեակաւ,
Ժամը 2 է կէսօրէն ետքը. դեռ մեր Տիվա-
նը՝ ուսկից կը գրեմ այս պատասխանս Քու 10
Մարտի նամակիդ, ոչ ոք չէ եկած, Բամազանի
պատճառաւ. աղէկ գիտնալով որ ազատ ժամա-
նակ պիտի ունենամ հոս, կաղամար մը եւ զը-
րիչ մը հետս առեր էի քեզ գրելու նպատա-
կաւ: Արդէն ամէն օր չեմ գար ի Սթամպուլ.
եւ Բամազանի պարապ ժամերէն օգուտ կը
քաղեմ իմ անվերջնալի լեզուաբանական աշ-
խատութիւնս վերջացնելու համար: Այլ այս
անգամ կը յուսամ թէ մինչեւ Բամազանին
վերջը կարենամ աւարտել, օրինակութեամբ
համարէմ, երկասիրութեանս առաջին մասը,
այսինքն vocabulaire ին միայն Ագիրը՝ որ
բաւական ստուար հատորիկ մը պիտի կազմէ
եւ զոր վեցերորդ կամ եօթերորդ անգամն է՝
նորէն կը շարադրեմ: Այն առեմ Քու միջոցաւ
Միւսիւ ժօրժ Բերօյին քանի մը օրինակ պի-
տի ուղարկեմ, որպէս զի Օրբերթին եւ արեւե-
լադէտներէն միւսներուն ներկայացնէ. նայինք
երբ պիտի դայ այն երջանիկ օրը: Ձեռ ըսած
ինձ թէ Լոնտրոն տպուող թերթն յորում Գաղ-
ղիացի մը յօդուածներ կը հրատարակէ հայե-
րէնի վրայ, ո՞ր թերթն է. եթէ կրնաս այս
մասին տեղեկութիւններ առնուլ եւ ստուգել
միանգամայն թէ նոյն թերթին ո՞ր թիւերն են
զայնս պարունակող, զանոնք գնել տուր, կամ
բերել տուր զըրպիստի մը ձեռքը եւ ինձ ու-
ղարկէ՛, եւ կամ միայն թերթին անունն ու
թիւերն իմացուր ինձ. ես դուրս կրնամ բերել
տալ:

..Անցեալ իրիկուն Չուհանեանին մէկ նոր

օփերեքը ներկայացուցին, Zémireh անուամբ՝
որուն ներկայ գտնուեցայ. թէ միւսիւ Միքէին
եւ թէ՛ իմ վրաս, ինչպէս եւ շատ ուրիշներու,
մեծ աղղցցութիւն ըրաւ մեր maestro ին այս
գործը՝ որ ոչ թէ իր հին արեւելեան ոճով,
այլ զուտ գասական երաժշտութեան ոճով գր-
ուած է եւ յոյժ գեղեցիկ մասեր կը պարունա-
կէ, orchestrationը յատկապէս գովեստից
արժանի ըլլալով: Մեր գացած իրիկունը թատ-
րոնը լեցուն էր, եւ ոչ մէկ պարապ օթեակ չը
կար. այլ հետեւեալ իրիկուններն կարծեմ
այնչափ բազմութիւն չէ եղած. իսկ այն իրի-
կուն ճշմարիտ ovation մը բրաւ հասարակու-
թիւնն հեղինակին. երեք անգամ կանչուեցաւ.
եւ երգերէն մէկ քանին կրկնել տուին: Եթէ
այս գործս կարենար Բարիդի թատրոններէն
մէկը ներկայացուիլ, կարծեմ թէ շատ աղէկ
ընդունելութիւն կը գտնէր:

Բերա, 9 Մայիս 1891

Իմ ազնիւ Արմենակա,

Քու նամակիդ պատասխանը քանի մը օր
ուշացուցի յուսալով որ այս օրերս կրնամ Ա-
րիֆ պէյը տեսնել եւ թերեւ իրմէ՛ այո՛ կամ
ո՛չ պատասխան մը առնուլ իմ խնդրանացս վը-
րայ: Այս անձին շատոնց դիմած ըլլալս congé
մը ընդունելու համար ուղղակի կայսերէն, ար-
պէն գրեցեմ մայրիկին, այն երկայն նամակիս
մէջ զոր ընդունած է անշուշտ եւ յորում ձեր
ճանապարհորդութեան վրայ ընդարձակ կը
խօսիմ իրեն: Ձորս անգամ արդէն գացի իր
տունը, առանց պինքը գտնելու, միշտ Պալատն
էր. վերջին անգամ, այսինքն երէկ իրիկուն,
թէ պէտ դարձեալ ինքն հոն չէր, այլ իւր տըն-

տեսը որ կ'երեւայ թէ կը ճանշնայ զիս, վեր հրաժարուց զիս եւ ի՞նքեքը միտտել ըրինք-դոնէ եկած ըլլալ իմանալով, այցելութեանս պատճառը միտքը կը բերէ, թէպէտ եւ արդէն իրեն երկու անգամ այցատուոյս զրեւած եմ, միայն վրայ քանի մը տող գրելով, Պայրամին երբորդ օրը՝ առաւօտուն, դարձեալ պիտի երթնամ տունը եւ կը յուսամ թէ կը տեսնեմ զինքը։ Իսկ վարով մայրիկին դրած վերջին նամակին կարեւորագոյն մասին (վասն զի Աարիֆ պէյին ըրած ինդրանացս նպատաւոր պատասխան մը առնելու բնաւ յոյս չունիմ) այսինքն ձեր հոս դաւու խնդրոյն, կ'աղաչեմ դարձեալ մայրիկին որ միայն ինձ plaisir ընելու համար որդուրութիւն մը չառնու. արդարեւ ես առաջարկեցի այդ ճանապարհորդութիւնն, բայց եւ աւելորդ է ըսել թէ ո՛րքան երկանիկ կ'ըլլայի, ինչպէս եւ դուք, եթէ կարենայինք զիչ ատենէ մէկգմէկ տեսնել։ Եւ այստոր հակառակող պատճառներն ալ Փրկարօրէն բացատրած եմ իրեն, որպէս զի խնդրոյն ամէն հանդամանացը տեղեակ ըլլալով, այնպէս ընէ, ինչպէս իրեն պատշաճագոյն երեւի։

Արդարութեան պաշտօնէութեան խորհրդական զեռ ոչ ոք չանուանուցեալ. կարծեմ Պայրամին ետքը իրատէն կ'եղաւ. ըստ իմ կարծեացս, ո՛չ լեպիպէ ֆէյնտին կ'անուանուի, ոչ ես, թէպէտ եւ առ այժմ մեր երկուքին խօսքը կայ, այլ ուրիշ տաճիկ մը, այն պաշտօնէութեան անդամներէն։

Վիեննայի Համդէտ ամսօրեայ ամսագրոյն ջուռ իմաց տուած թուերը աչքէ անցնոցի, այդ Հանդէսը երթալով չափազրդու կերպարանք մը կ'առնու եւ միտքս այս տարիէ սկսեալ բաժանորդ գրելու է. իսկ Լոնտրայի հայերէն լրագրոյն յօդուածներն՝ եթէ կրնաս, կտրելով ուղարկէ նամակիդ մէջ։

... Բոլոր Բամազանի ամիսը իմ լեզուագիտական աշխատութեամբս զբաղեցայ, եւ թէպէտ առ այժմ յետագայ ուղարկելու մասը դրեթէ աւարտած եմ, այլ զեռ քանի մը շարաթ կ'ուզէ, վերջին սրբագրութիւններն ընելու եւ մանաւանդ ընդօրինակելու եւ իմ գործիքովս տպելու համար։ Բայց, եթէ ինքզինքս չեմ խաբէր, բաւական կարեւոր երկասիրութիւն մը եւ

դաւ՝ զոր, մասամբ գոնէ, կարելի չէ որ չը գընահատեն Եւրոպայի գիտնականք։

... Վաղը Պայրամին առաջին օրը պիտի ըլլայ. եւ անկէ ետքը միայն մէկ ամիս Միւլքիէի դասերը պիտի շարունակենք։ Բուն հանգըստեան ժամանակը անկէ ետքը կը սկսի եւ կը տեւէ մինչեւ ց/Սեպտեմբեր. ո՛ր էր էր թէ կարենայի այն միջոցին ինքզինքն Եւրոպա նետել։ Աարիֆ պէյին հետ տեսութեանս ելքը, ինչպէս նաեւ Վահան էֆէնտիին յաջորդին անտուտ անշուշտ երեք չորս օրէ կրնամ իմացնել ձեզ։

Կ. Պոլիս, 7 Յուլիս 1891

... Ուրախութեամբ կ'իմանամ ջուռ նամակդ որ քաղաքական գիտութեանց զարդոցին երեք կարեւոր դասերէն քննութիւնդ յաջողութեամբ անցնոցի եւ. տարակոյս չունիմ որ մնացած դասերէդ ալ յաջող քննութիւն կու տաս Դեկտեմբերին եւ անցեալ քննութեանց մէջ առած թիւերդ ալ կ'իմանաս զիչ օրէն եւ կ'իմացնես ինձ։ Նոյն յաջողութիւնն կը մաղթեմ զեզ իրաւագիտութեան զարդոցին դասերուն համար։ Այս դասերդ միւսներէն դժուարին պէտք է ըլլայ, բայց այս տարի ես, անցեալ տարուան պէս, անշուշտ գեղեցիկ քննութիւն մը կ'անցունես։ Մեր Միւլքիէի վարչութեան դասերն՝ մանաւանդ Եւրոպայի վարչական դրութեանց վերաբերող մասին մէջ, այնքան մանրամասն տեղեկութեանց կարգու չեն, գըլխաւորապէս ժամանակին չը բաւելուն պատճառաւ. առջի տարիները Ֆրանսայի եւ ուրիշ Տէրութեանց ներքին վարչութեանց վրայ պատառաստած դասերն անգամ քանի տարի է որ հարկադրուած եմ զանց ատնելու. ապա թէ ոչ ջուռ ստացած տեղեկութեանցդ համար զեզ կը գիմէի։ Իսկ Léon Sayի բառարանին եւ Leroy-Beaulieuի Բնչից բաշխման վերաբերող գրոց տեղեկութիւն չունիմ։ Մեր ունեցած Dict. de l'Economie politique բաւական հին է, թէպէտ խիստ գեղեցիկ յօրինուած. ընական է որ նոր բառարանին մէջ վերջերս քաղաքական տնտեսութեան վրայ արտադրուած նոր դրութեանց վերաբերեալ կարեւոր տեղեկութիւններ ըլլան, բայց հին տնտեսագիտաց գրուածոց եւ դրութեանց մասին աւելի կատարեալ չը կրնար

ըլլալ: Leroy-Beaulieu-ին զերբը կը փափաքէի տեսնել. ուստի եթէ զունս զայն կարգայէ ետքը պահելու պէտք չունենաս, կրնաս ինձ զրկել. ապա թէ ոչ, զալ տարի հետք կը բերես: Նոյն հեղինակին էրեւմտութեան traité-ն զոր ունինք, ինչպէս նաեւ Տրաքոյի Traité de droit administratif (երկու մեծ հատոր), վերջին տպագրութիւնք են, եթէ չեմ սխալիր:

... Օղբերը հոս շատ տաքցան. բարերար-տարար Միլիֆիյէի դպրոցը միայն երեք քննութիւն ունիմ անցնել տալու, մինչեւ Օգոստոսի վերջը: Մեր Համազգեաց դպրոցին աշակերտներէն Արթեմիս Խորանոսեանին մէտալ մը շնորհել տուինք Alliance Française-ի կողմէ: Յատուցիկայ ուղարթ օր, եռամսեայ բարենշանից բաշխման առթիւ միւսիւ Քիւնին զայն հանդիսաւոր կերպով պիտի տայ օրիորդին:

... Համազգեաց դպրոցին ի նպաստ տրուած պարին վերջնական հաշիւն է 416.333 օսմ. ոսկի, որմէ 133.46 ծախք, այսինքն 282 օսմ. 87 դրշ. դուտ հասոյթ:

Կ. Պոլիս, 12 Սեպտ. 1891

... Կարծեմ որ Լոնտրայի լեզուադիտական Congrès-ն արգէն բացուած եւ նստինք վերջացուած է. այս նոյն Congrès-ն որ անցեալ տարի ի Քօրենհակ ժողովեցաւ եւ որուն վայրապար աշխատեցայ ներկայ գտնուելու: Միւսիւ Meillet-ի վրայ տեղեկութիւն չունիմ, այլ լսեցի որ իր դասատուն, Mr. Carrière, Մովսիսի Խորենացուն Պատմութեան վրայ զիրք մը յօրինեք է որուն մէկ օրինակը ուղարկեք է նաեւ հոս հրատարակուող Հայքնիֆ լրագրոյն խմբագրութեան շէթէ Փարիզ վերադարձիլ, (ենթադրելով միշտ որ այս ժամուս Լոնտրա եւ) զայն կրնա գտնել, ինձ օրինակ մը ուղարկէք քօքալով:

... Եթէ Թայմզի կամ ուրիշ անգլիական օրագրի մը մէջ Լոնտրայի Արեւելագիտաց Ժողովին աշխատութեանց վրայ տեղեկութիւն պարունակող յօդուածի մը հանդիպիս, կտրէ եւ նամակիդ մէջ, կամ օրագրոյն նոյն թիւն քօքալով ուղարկէ ինձ:

Կ. Պոլիս, Բրիքիֆթօ, 5 հոկտ. 1891

... Գոհ եմ որ Անգլիոյ մայրաքաղաքը ձեր

ըրած սակաւօրեայ բնակութեան ժամանակ ա՛մէն նշանաւոր տեղերը այցելիր էք եւ անոնց վրայ ըստ կարելոյն գաղափար մը ստացել էք տեսեամբ՝ որուն տեղը ոչ մէկ նկարագրութիւն չը կրնար բռնել: Ինչո՞ւ կը զարմանաս որ բրիտանական Միւսէնի պարունակած հր. նութիւնքն մեծաւ մասամբ Տաճկաստանէ եկած լլլան. եթէ Յունաստանն ալ Տաճկաստանի մէկ հին մասն սեպելու ըլլանք, ո՞չ ապաքէն քաղաքակրթութեան ամէն հին խանձարուքն ամփոփուած կը գտնենք անոր սահմաններուն մէջ, բաց ի Հոռոմէ, Պարսկաստանէ եւ Հնդկաստանէ. եւ տարակոյս չունիմ որ արդի Տաճկաստանի երկիրներն դեռ շատ զարմացման առարկայիք որ պարունակեն իրենց ծոցին մէջ՝ զալ սերնդոց համար, ինչպէս անցեալներն Քետացւոց (Hittites կամ Hétéens) արձանապրութեանց յերեւան ելլալը:

Լոնտոնի Արեւելագիտաց Ժողովի վերաբերեալ այլ եւ այլ օրագրաց մէջ յօդուածներ կարդիր, այլ ուղղորդի ինձ վերաբերութիւն ունեցող ինչորոյ մը դեռ չը հանդիպեցայ:

Բերա, 26 Փետրվար 1892

... Հիմայ Համազգեաց վարժարանին բացը դոցելու համար, կը մտածենք ֆէք շամբէթը մը կարգադրել, զարնան համար, այսինքն Մայիս մէկին, ըստ նոր սոմարի, Բանկայիթի աշխանց դպրոցին խնամակալու Աղքատասէր Ընկերութեան Տիկնանց հետ միանալով, բայց դեռ ձեւն ու պայմաններն որոշած չենք. եթէ յաջողինք այդ մտադրութեան մէջ, որուն վրայ այս օրերս յատկապէս պիտի խորրդակցինք, այս հանդէսն մայրիկին եւ Ասթինէին ճիշդ հոս հասնելու օրերը պիտի կատարուի:

Բերա, 26 Ապրիլ 1892

... Այս նամակին հետ միատեղ պիտի քնդունիս փեց օրինակ մէկ յօդուածի մը զոր նոր շարադրեցի: Ասոնցմէ երկուքը կը տանիս միւսիւ Ժօրժ Բէրօյին (Georges Perrot, membre de l'Institut, 42 Rue d'Ulm) որուն արգէն ներկայացար կարծեմ, եւ երկու օրինակը կը մատուցանես իրեն իմ կողմէս, շատ բարենկերով,

նամակի մը հետ զոր ներխափեալ կը դռնէս եւ կը գոցես՝ զայն կարդալէ ետքը: Իրեն դուն ալ կ'աղաչես իմ կողմէս որ մէկ օրինակը իրեն պահելով միւսը ներկայացնէ Միւսիւ Ժիւլ Օբրերթին, եւ շնորհակալութիւններս կը կրկնես իրեն. իսկ միւս օրինակներն պէտք է ուղարկես հետեւեալ անձանց, անոնց հասցէներն ըստ ստուգելէ յետոյ, Mr. Ernest Renan, Mr. J. Halévy, Mr. A. Amiaud, Mr. Joachim Méenant, վերջին երեքն ալ ծանօթ ասորիներէն որոնց հասցէները չունիմ հոս: Միայն եթէ այս առթիւ կ'ուզես կամ կրնաս Միւսիւ Ռենանին հետ տեսութիւն ընել, իրեն օրինակը իմ կողմէս կրնաս ուղղակի իրեն ձեռքն յանձնել, այն երեք օրինակներէն մէկն որուն վրայ Hommage de l'auteur գրուած է եւ որոնց միւս երկուքը Միւսիւ Բէրթին եւ Միւսիւ Օբրերթին համար են: Գրութիւնս ստորագրած չլլայալուս համար կրնաս ըսել որ անձնական պատճառներու համար զոնէ հիմայ չեմ ուզեր որ անունս հրատարակուի:

Բերա, 27 Ապրիլ 1892

Իմ ազնիւ Արմենակս,

Երէկ չէ ատլի օր քեզ ուղարկած գրութեանց մէջ՝ զոր հաղիւ ընդունած պիտի ըլլաս, քանի մը տող մոռցեր եմ օրինակելու: Ուստի իւրաքանչիւր օրինակին 9րդ էջին ծանօթութեանը (որ ag-ar-in, բառով կը լմննայ) աւելցուր հետեւեալ տողերն... ag-ar-in « parent » (père et mère), ug-ul- (l)a, fils (cf. turc oghoul, même sens et togh-ur-mak « engendrer ») et la variante ibil ib »-il, ib -il -a (turc év -ël, « fils »); ib, ip, « créer, engendrer ».

Բերա, 29 Ապրիլ 1892

... Անցեալ հինգշաբթի նամակ մը դրեցի յորում կ'սպարկէի քեզ իմ գրութեանս 9րդ էջին քանի մը տող աւելցնել: Հիմայ կը տեսնեմ որ շատ ուրիշ սխալներ ըրեր եմ ընդօրինակութեան ատեն: Ուստի քեզ այս անգամ նոր տեւորակ մը կ'ուղարկեմ զոր կը գրկեմ Mr. A. Carrière ծանօթ հայադէտին. յետոյ 6 հատ քերթ որոնց իւրաքանչիւրը՝ ատլի տետրակներն տուած կամ ուղարկած անձանցը պէտք է հասցունես. եթէ

մի քանին դեռ քոյդ էն, նոյն սրբապրութիւններն բուն տետրին մէջ կրնաս ընել:

Կ. Պոլիս, 8 Մայիս 1892

... Ուրախ եմ որ միւսիւ Ժ. Բէրթ տեսեր եւ եւ սրբապրութիւններն ալ ուղարկեր եւ իրեն հիմայ յատկապէս աշխատութիւն մը պատրաստելու վրայ եմ գուռ հնազիտակաւ՝ որուն համար պիտի չկարենայ բւել թէ ձեռնհաս չէ զայն գատելու: Յուսամ որ մինչեւ հիմայ միւս օրինակներն եւս ցրուած եւ: Դժբախտաբար եւ ալ միւս անձանց հասցէներն չեմ գիտեր. միայն Հայէվիին մէկ հին հասցէն ունիմ, որ է Rue Aumaire, 26, բայց այս անձանց ամենին ծանօթ պիտեալանք կամ դասատուք ըլլալով, կրնաս իրենց հասցէներն դիւրութեամբ ստուգել հոն, եւ անոնց ասոր համար ժամանակ կորսնցնելու, մէկիկ մէկիկ մէկ քանի շարթուան մէջ իրենց ձեռքն հասցնել գրութիւնս:

Բերա, 30 Յունիս 1892

... Արդէն մեր Միւլբրէյի քննութիւններն սկսան. եւ միայն չորս քննութիւն ունիմ որոնց մէկը կատարեցի. միւսերուն դեռ բաւական ժամանակ կայ: Հիմայ աքաբտերէն - Հայերէն բառգիրքի (vocabulaire) պէս երկասիրութիւն մը կը պատրաստեմ, որուն բուն օրինակը կը յուսամ քանի մը օրէն աւարտել. զայն եւս պիտի տպագրեմ ատլի գործիս պէս, եւ այն անձանց պիտի ուղարկեմ: Յոյս ունիմ որ այս անգամ աւելի ջերմաբար կ'ընդունուի աշխատութիւնս լեզուագիտաց կողմէն՝ որոնցմէ մէկ քանիէն արդէն բաւական դոհացուցիչ պատասխաններ ընդունեցայ:

Բերա, 13 Յուլիս 1892

... Քաղաքական տեսեսութեան բառգիրքի համար բաժնոյ աղէկ մը չը հասկնայ եւ չեւ դիտեր ինչու զայն ծախելու կը մտածես. եւ ունիմ արդէն հին տպար. եթէ նորը բարձրովին տարբեր գործ մըն է, թէ իմինս եւ թէ քուկինդ կը պահենք. իսկ եթէ առաջինին ինչ ինչ բարւոյնամբ մէկ նոր տպագրութիւնն է, ահա ատեն իմինս ո՛ր եւ է գնով կը ծախենք հոս: Արդէն դրած էի քեզ որ René Stourmeի Budget-ն (1891) արդէն ես բերել տուած եմ, իսկ այն

գիրքերն զոր առնել կ'ուզես, բայց կը վախնաս որ հոս դժուարութեանց առիթ չըլլան, կրնաս գտնոնք բոսթայով sous-bande ինծի կամ միւսիւ Միքէլին ուղղել, մէկ հատորը երկուքի անգամ քաժնեկով եթէ հարկ ըլլայ. յետոյ հոս կազմել կուտանք:

... Քաղաքական ուսմանց դպրոցէն առած մրցանակը ամենուն կողմէ շնորհաւորութեանց առիթ մը եղաւ. ես ալ Ֆիլիպ Էֆէնտիին աղաչեցի որ զայն ծանուցանէ Թալիզ օրապրոյի մէջ, որ կէս պաշտօնական օրագիր մըն է եւ հրատարակուած entrefilet ի կ'ուղարկեմ քեզ ներկայեկալ: Այսպէսով դուն հոս վերադառնալէ առաջ, անունդ քիչ շատ ճանչցուած կ'ըլլայ տաճկական աշխարհին մէջ:

Բերա, 5 Օգոստ. 1892

Քու վերջին նամակը առի որուն մէջ քըն-նութեանցը վրայ տեղեկութիւն կուտաս ինձ. շատ ուրախ եմ որ բաւական խրթին առարկայներու վրայ աղէկ պատասխանելու կարող եղեր ես: Երբ այս թուղթի ձեռքը հասնի, թերեւ իրաւագիտութեան դպրոցին քննութիւններն ալ անցած կամ անցնելու վրայ պիտի ըլլաս. թէ՛ իմ եւ թէ՛ մայրիկին ու Ասթիւնէին մաղթանքն քու յաջողութեանդ համար անշուշտ ի դերեւ չեն ելած, եւ կր յուսամ որ նոյնպէս աղէկ լուրեր կ'ընդունիմ քանի մը օրէն այդ քննութեանց վրայ եւս: Երբ քննութիւններդ ամբողջ ըլլան, կրնաս քանի մը օր Բարիզ հանգիստ ընել, եթէ ախորժիս, կամ դառնալ անմիջապէս մեր քով: Մենք դեռ չկրցինք մեկնիլ Բերայէ, մասնատրապէս կարասեաց շինուելուն պատճառաւ. վասնոր պարտաւորեցանք

մեր սայօնն նորոգելու: Մտքերնիս վաղը շարաթ օր գեղ ելնել է, եթէ կարգէ դուրս պատճառ մը դարձնալ արգելք չըլլայ: Քու գրքերուդ համար կաթողիկոսին հետ խօսեցայ. որչափ գիրք ունիս, եւ կարծեմ թէ ասոնց ամէնը ուսումնական ու ըստ ինքեան անմեղադրելի գրքեր են, զամենը սնտուկի մը մէջ դիր եւ սնտուկին ուղղէ կաթողիկոսին, Monseigneur Pierre Azarian, Patriarche des Arméniens catholiques, եւ հասարակ ճամբով ուղարկէ: սնտուկը առանց բացուելու կրնայ յայսպէս մաքսէն անցնիլ եւ առանց դժուարութեան մեր ձեռքն հասնիլ: Խոհեմութեան համար ամենէն անմեղ գրքերը սնտուկին վրան դիր:

... Մօտեւս քեզ նոր աշխատութեան մը քանի մը օրինակները պիտի ուղարկեմ զոր, պիտի հասցունեն քանի մը գիտնականաց որոնց հասցէներն արդէն գիտես կարծեմ:

Բերա, 21 Յուլիս 1892

Ասթիւնէին գրած նամակիդ մէջ ինչ տեղեկութիւններ կը խնդրես հոս բերելու գրքերուդ վրայ: Չեմ կարծեր որ Taine ի Révolution ր անպատիւ անցնի մեր մաքսէն. ուստի աղէկ կ'ընես զայն իբր'imprimé, sous-bande գրկել. իսկ միւս ըսած գրքերէդ, միայն կարծէի թէ Léonce de Lavergne ի գիրքը՝ որ մէկ պզտիկ հատոր մըն է, ունիմ արդէն, բայց չը գտայ զայն մեր գրքերուն մէջ: Ուստի կրնաս զայն առնել. իսկ քու յիշած տնտեսադէտներէդ, միայն J.S. Mill ի Քաղաքական Տնտեսութիւն եւ ուրիշ գրութեաններն ունիմ ամբողջաբով զոր դուն արդէն կը հասկնաս. միւսներն աղէկ կ'ըլլայ որ առնես. ան ատեն բաւական հաւաքածոյ մը կ'ունենանք տնտեսական գրութեանց:

